

AFRİKA'DA MİSYONERLİK ÇALIŞMALARI VE SÖMÜRGEÇİLİK

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Prof. Dr. Erdal AKSOY

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

erdal.aksoy@hbv.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2201-9039

Gönderim Tarihi: 22.12.2019 Kabul Tarihi: 26.12.2019

Alıntı: AKSOY, E. (2019). Afrika'da Misyonerlik Çalışmaları Ve Sömürgecilik. *AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 1(1), 11-22.

ÖZ: 30.065.000 km²'lik bir alana sahip olan Afrika kıtası; Avrupa kıtasını, ABD'yi ve Çin'i içine alabilecek bir büyüklüğe sahiptir. Avrupa ülkelerinin kralları tarafından desteklenen seyyahların başlattığı keşiflerin izlerini, Afrika kıtasına ülkelerinin kiliseleri tarafından gönderilen misyonerlerin faaliyetleri takip etmiştir. Bu kıtaya gönderilen/giden misyonerleri sömürgeci Avrupa ülkelerinin askerleri izlemiş sonuçta yüz yıl süren bir zaman diliminde tüm Afrika kıtası işgal edilmiştir. Sömürge devletleri işgal ettikleri yerlerde yaşayan toplumlar için iyilik yaptıklarını düşünüyordular. Misyonerlik, sömürge yönetimleri ve medeniyet Batılı toplumlardan her bakımdan "geri" kalmış olan Afrika kıtasına yüksek bir yaşam standardı ve yönetim kalitesi götürüleceğine inanıyordu. Bu alanda çalışan bazı bilim insanları ve araştırmacılar sömürge yönetimlerinin Afrika'yı işgal etmelerini kıtayı kurtarmak için gerçekleştirilen "insancıl" ve "hayırsever" bir müdahale olarak görmüşlerdir. Günümüzde bazı bilim insanları ve araştırmacılar misyonerlerin kaşif, tüccar ve askerler kadar sömürgeci güçlerin bir parçası olduklarını iddia etmektedirler. Aynı şekilde, sömürge yönetimleri arasında kurulan ilişki ve işbirliğinin tesadüfi ve kasıtsız olduğu kabul edilmektedir. Bu işbirliğinin tesadüfi olmaktan öte bilakis birbirini destekleyen, birbirinin önünü açan bir ilişki biçimi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afrika, misyon, misyonerlik, sömürgecilik, sömürge yönetimi

Missionary Activities and Colonialism in Africa

ABSTRACT: With an area of 30.065.000 km², Africa continent is large enough to include the European continent, the US and China. The discoveries initiated by travelers who were supported by the kings of European countries were followed by the activities of missionaries sent to the African continent by their churches. The missionaries sent to this continent were followed by the soldiers of the colonial European countries. As a result, the entire African continent was occupied during a period of one hundred years. The colonial states thought they were doing good for the societies living in the places they occupied. It was believed that, missionary, colonial governments and civilization would lead to a high standard of living and quality of life in the African continent, which in all respects lagged in Western societies. Some scientists and researchers working in this field have considered the colonial governments' invasion of Africa as a humanitarian and benevolent intervention to save the continent. Today, some scientists and researchers claim that missionaries are as much a part of colonial powers as explorers, merchants and soldiers. Likewise, the relationship and cooperation between the colonial administrations is considered to be accidental and unintentional. This cooperation is more than a coincidence, it is a kind of relationship that supports each other and paves the way for each other.

Keywords: Africa, mission, missionary, colonialism, colonial administration

"...Batılılar geldiklerinde ellerinde İncil, bizim elimizde topraklarımız vardı. Bize, gözlerimizi kapayarak dua etmeyi öğrettiler. Gözümüzü açtığımızda, bizim elimizde İncil, onların elinde topraklarımız vardı..."¹

Giriş

Sömürgecilik her ne kadar Fenikeliler gibi Akdeniz ve Kızıldeniz havzasında etkili olan ve farklı noktalarda koloniler kuran devletlerin dönemine kadar giden üç bin yıllık bir geçmişe sahip olduğunu belirten Kavas'a (2006) göre, sömürgeleştirme konusundaki asıl modern yöntem ve teknikleri Avrupa devletleri 16-20. yüzyıllar arasında özellikle Afrika başta olmak üzere Asya ve Amerika'da uygulamıştır.

Sömürgeciliğin, çağdaş Afrika'da Hristiyanlık için bir leke haline geldiğini belirten Okon (2017) Afrika'nın Avrupa devletlerinin sömürgeleştirme politikaları sonucunda Hristiyanlığa döndürüldüğünü tarihi bir gerçek olarak nitelendirmektedir. 19. yüzyıl Afrika'sında sömürgeciliğin misyonları desteklediğini söylemenin abartı olmayacağını düşünen Okon (2017) misyonerler, tüccarlar ve sömürge yöneticilerinin Afrika'da ortak bir çıkarları olduğunu ifade etmektedir.

¹ Kenya'nın kurucu devlet başkanı Jomo Kenyatta'nın sözleri.

Afrika tarihçileri, son 19. yüzyıl Afrika'sındaki misyonlar ile sömürge işgali arasındaki ilişkiyi hararetle tartışmaktadırlar. Bilim insanları, milliyetçi tarih yazımında misyonerlerin rolü ve konumu konusunda bölünmüş durumdadırlar. Bilim insanlarının zihnini meşgul eden bazı sorular şunlardır; misyonerleri, Afrika'nın sömürülmesi ve ötekileştirilmesinde hem sömürge yönetimleriyle hem de ticari güçlerle ortak olarak tanımlamak doğru bir tarihsel değerlendirme midir? Örneğin sömürge döneminde misyonerler, tüccarlarla sömürge yetkililerinden herhangi bir zamanda, herhangi bir şekilde yardım alma ihtiyacı duysalardı, bu tip olayları misyonerlerin sömürge güçleriyle suç ortaklığı ve işbirliği için delil olarak kullanmak yerinde bir tarihsel düşünce midir? (Okon, 2017, ss. 327-328).

Bu çalışmada, hem bu sorulara cevaplar aranmış hem de Afrika'nın sömürgeleştirilmesinde misyonerlerle sömürge yönetimleri arasında bir ilişki ve temasın olup olmadığını tartışan bilim insanlarının görüşleri incelenmeye çalışılmıştır.

Afrika'da Misyonerlik Çalışmaları

Misyon ve Misyoner kelimeleri Latince "missio" kelimesinden türemiştir. Misyon kelimesi sözlükte görev, yetki, vekâlet; bir kimseye bir işi yapması için verilen özel vazife anlamına gelir. Dolayısıyla misyoner yetkili görevli kimse, Hristiyanlığı yaymayı vazife edinmiş kendisini bir fikrin yayılmasına adanmış kimse demektir. Bu görev ve yetki diplomatik olabildiği gibi dini de olabilmektedir. Dini faaliyet ve propaganda için kendisine özel bir görev verilen din adamı rahip ve rahibe misyoner olarak adlandırılmaktadır (Tümer & Küçük, 1993, s. 381).

Batılılar sömürge bölgelerini "misyon ülkeleri" olarak adlandırılmışlardır. Aslında Baba tarafından Oğlun; Baba ve Oğul tarafından da Kutsal Ruh'un gönderilişine yönelik Tanrısal iradeyi ifade etmek için Teslis öğretisi bağlamında kullanılan Latince "misyon" terimi, 16. yüzyılda Ignatius Loyola tarafından, kolonilere kilise görevlileri gönderilmesini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu görevle gönderilen kişiler "misyoner", bunların gittikleri ülkeler ise "misyon ülkeleri" olarak adlandırılmıştır. Sömürge bölgelerinde, sömürgeci güçlerin oluşturdukları ekonomik ve ticari çıkar amaçlı etkinliklerde de kilise ile siyasal güçler arasında güçlü bir ittifak ve iş birliği, kısmen de menfaat çekişmeleri dikkati çekmekteydi (Gündüz, 2005, s. 177).

Avrupa sömürgeciliğinin yolunu açan en önemli kuruluşlar, aslında aydınlar tarafından kurulan sosyal bilim alanındaki kuruluşlar olmuştur. Kısaca "Şarkiyatçılık" denilen bu faaliyetler sömürgeciliğinin temel taşı olmuştur. Edward Said'e (2004, s. 13) göre kabaca belirlenmiş bir başlangıç noktası olarak 18. yüzyıl sonu alınır, Şarkiyatçılık, Şark'la –Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek- uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Şark'a egemen olmakta, Şark'ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçimi olarak incelenebilir, çözümlenebilir.

Avrupa sömürgeciliği 17. ve 18. yüzyıllar boyunca daha ziyade Afrika kıtasının batı ve güney sahil şeritlerinde kurduğu ticaret kolonileri vasıtasıyla köle satın almanın ötesinde fazla bir varlık gösterememiştir. 19. yüzyıla girildiğinde Avrupalılarda Afrika'yı tanıma merakı en üst seviyeye çıkmıştır. 18. yüzyılda birkaç meraklı dışında pek cesaret edilmeyen kıtanın iç bölgelerine gitme ve oraları tanıma, kendi tabirleriyle keşfetme serüveni başlamıştır. Kısa zamanda Avrupa'da birbiri ardına kurulan ve çoğu kralların himayesinde desteklenen farklı Coğrafya Cemiyetleri ve Enstitüleri genç maceraperestleri buralara gitmeye teşvik etmiş, içlerinden sağ dönebilenlere büyük mükâfatlar ve madalyalar takdim edilmiştir (Kavas, 2006, s. 105).

Müslüman isimlerini alan, Müslümanlar gibi giyinen ve bu kıyılar içinde Müslüman topluluklar arasında rahatça dolaşan çok sayıda seyyah türlü türlü zahmetlere katlanmıştır. Bunlardan Edward William Lane Mansur Efendi ve John Lewis Burdhardt Şeyh İbrahim B. Abdullah isimleriyle Mısır topraklarında gezmiş ve araştırmalarda bulunmuş seyyahlardan sadece birkaçıydı. Bu seyyahların bölge hakkında tutmuş oldukları notlar Afrika'nın hiç bilinmeyen iç bölgeleri hakkında önemli derecede malumatın toplanmasına yardımcı olmuştur. Hatta Afrika'daki mevcut yabanî hayvanlardan balıklara ve kuşlara varıncaya kadar listelerini tutmuşlar ve Almanya ile İngiltere arasında kararlaştırılan esaslar doğrultusunda Londra'da bir beynelmilel konferans düzenlemişlerdir (Tandoğan, 2011, s. 143). Ziyaret ettikleri her kabile reisleriyle mukavele imzalamışlar ve bu şekilde bölgeyi en ince ayrıntısına kadar inceleyerek işgallerine zemin hazırlamışlardır. Seyyahların yaptıkları geziler Avrupalıların Afrika kıtasını daha iyi tanımlarına vesile olmuş ve kıta üzerindeki ilgisini artırmıştır (Gözenç, 1995, s. 70).

Avrupa devletleri 19. yüzyılın ilk yıllarında Afrika kıtasına çok sayıda seyyahlar göndermişlerdir. 19. yüzyılın ortalarına kadar çok sınırlı sayıda seyyahlar hariç Avrupalılar her ne maksatla olursa olsun kıtanın iç bölgelerine giremediler. Kuzey ve Doğu Afrika'nın içerilerine doğru gidenler ise Osmanlı Devleti'nden alınan izinlerle ve korumalarla, Güney ve Batı Afrika'da da Müslüman sultanlıkların yardımlarıyla seyahat edebilmişlerdir (Tandoğan, 2011, s. 145).

Sömürge devletlerinin özellikle ekonomik bakımdan idareleri altındaki topraklardan istifade ettikleri dönemler, 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın ilk yarısı arasındaki dönemdir. 1876'ya kadar Afrika'nın sadece % 10'u Avrupalılarınındı. Kıtanın içlerine henüz girilmemiştir. Bu tarihten sonra büyük paylaşma başladı ve 19. yüzyılda sömürgeci genişleme daha çok Afrika'da olmuştur. Avrupa diplomasisinin de ana konusu buydu. Afrika'nın iç kısımlarının haritasını çıkarmak bu kıtanın paylaşılmasının hazırlık aşamasıydı. İşgal ettikleri bu toprakları paylaşırken enleminden boylamına kadar detaylı haritalar çizdiler. Büyük nehirlerin kaynakları, göllerin yerleri ve dağların genel çizgileri ortaya çıkarılmıştır (Tandoğan, 2011, s. 149). 1850'ye kadar yirmi civarında keşif yapıldı. 1851-1860'da yirmi yedi, 1861-1870'de yirmi dokuz, 1871-1880'de kırk yedi ve 1881-1890'da seksen dört keşif yapılarak dağ, göl ve nehir sistemleri saptanmıştır (Ataöv, 1977, s. 15).

Afrika'da sınırların sömürgeci ülkeler tarafından çiziminde büyük ölçüde yeryüzü şekilleri, nehirler, göller ve doğal kaynaklar esas alınmıştır. Bu çizilmiş olan "yapay sınırlar" dinleri, dilleri, kültürleri aynı olan grupların farklı devlet sınırları içerisinde, dinleri, dilleri, kültürleri farklı olan grupların aynı devletin sınırları içerisinde bırakılmasına neden olmuştur. Bu duruma Nijerya'da Hausa, Yoruba ve İgbolar, Ruanda ve Burundi'de Hutular ve Tutsiler, Gana'da Asantiler ve Fantiler örnek verilebilir. Bu kıtada yer yer birbirlerinden farklı dil, kültür ve medeniyete sahip, barış içinde bir arada yaşamaları çok zor olan toplulukları aynı sınırlar içerisinde bırakmışlardır.

15. yüzyılda ilk defa seyyahlar ve tüccarlarla birlikte misyonerler Afrika'ya gelmeye başladılar ve Senegal açıklarındaki Cap-Vert (Yeşil Burun) ile Gabon açıklarındaki Sao-Tome adalarında misyonerlik merkezleri kurmuşlardır. Kalvinist Kilisenin ve Katolik misyoner faaliyetinin izlerine 16. yüzyıldan itibaren 17. yüzyıl dâhil bugünkü Kongo Devleti'nin Atlas Okyanusu sahili bölgesinde, Mozambik boğazı boyunca uzanan sahilde ve Güney Afrika'nın uç bölgesinde rastlanmaktadır (Kavas, 2002, s. 447).

Afrika kıtasında misyonerlik faaliyetlerinin arttığı dönem 1800-1860 yılları arası olup aynı zamanda sömürgeciliğin yeryüzünde yaygın hale dönüştüğü dönemdir. İlk misyoner teşkilatları Protestan iken 1830'dan itibaren Fransızlar'ın öncülüğünde Katolik misyoner teşkilatları da çoğalmıştır. Belli başlı teşkilatlar: London Missionary Society, Church Missionary Society (Anglican), Baptist Missionary Society, American Board of Commissioner for Foreign Missions, Basel Mission, Peres Blancs gibi (Kavas, 2002, s. 448).

1860 yılına gelindiğinde Afrika'nın üç farklı bölgesinde büyük bir misyonerlik faaliyeti göze çarpmaktadır (Kavas, 2002, ss. 448-449); Birincisi bugünkü Fas devletinden Osmanlı Devleti'ne bağlı Trablusgarp eyaletine kadar Cezayir ve Tunus dâhil Fransız Katoliklerinin misyonerlik faaliyetlerinin yerleşmesi ve gittikçe kuzeyden güneye doğru yayılmasıdır. İkincisi günümüz devletlerinden Senegal'den Gabon'a kadar olan ve Batı Afrika sahilleri olarak bilinen Gine Körfezi boyunca yürütülen İngiliz Protestan, Fransız Katolik, Amerikan Protestan ve Katolik ile Alman Protestan misyoner faaliyetlerin aşırı derecede yaygınlaşmasıdır. Üçüncüsü ise en önemli bölgelerden bugünkü Güney Afrika devletinde yer alan Ümit Burnu'ndan hem Atlas Okyanusu hem de Hint Okyanusu istikametinde güneyden kuzeye doğru İngiliz, Alman, Amerikan Protestan misyoner ağıdır. Bu bölgede Katolik misyoner faaliyetleri 19. yüzyılın ilk yarısında fazla yaygın değildir. Afrika kıtasının bir parçası kabul edilen Madagaskar adası da bu dönemde misyonerlik faaliyetlerinin faal olduğu bir yerdir. Hint Okyanusu sahili boyunca uzanan bölgede ve Kızıldeniz'in batı kıyılarında ise dikkate değer her hangi bir misyonerlik faaliyetine henüz rastlanmamaktadır. Yine Mısır'da Kahire ve civarıyla sınırlı Protestan ve Katolik misyonerlik faaliyeti bulunmaktadır.

Kavas'a (2004) göre, sömürge idarelerinin kendi ülkelerinin kiliseleriyle birlikte hareket etmesine Fransa en güzel örneği teşkil etmiştir. Çünkü 1875 yılında değişik ülkelerde bulunan Katolik misyonerlerin dörtte üçü Fransız olup rahibe ve rahip toplam sayıları 20.000'nin üzerindedir. Kuzey Afrika ve Siyah Afrika toplumlarını Hristiyanlaştırmayı çok isteyen le Bearnais Charles Martial Allemand Lavigerie, bu amaca hizmet etmeleri için 1868 yılında Afrika Misyonerleri Cemiyeti'ni (la Societe des Missionnaires d'Afrique)

kurmuştur. Bu cemiyet içinde Beyaz Babalar (Peres Blancs) Beyaz Rahibeler (Soeurs Blanches) erkek- lere ve kadınlara hitap etmek üzere iki ayrı birim oluşturmuştur. Hedef kitle olarak ise kuzey ve batı Afrika'da Müslümanlar seçilmiştir. Cezayir'de bu faaliyet daha ziyade salgın hastalıklar sonucu ailelerini kaybeden Müslüman çocuklarının yetimhanelere alınması ve buradaki eğitimleri esnasında Hristiyan- laşmaları şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca, Afrika'nın iç kısımlarına yerleştirilen misyonerler buralarda kendilerine emanet edilen veya satın aldıkları köle çocukları Cezayir'deki Beyaz Babaların okullarına gönderdiler. Eğitimlerini tamamlayan çocuklar ait oldukları memleketlere geri gönderilerek bizzat kendi toplumlarını Hristiyanlaştırma hedefinde etkili bir araç olarak kullanılmışlardır.

Afrika Misyonerleri Cemiyetine mensup rahiplerin ilk faaliyetlerden birisi öğrendikleri yerli diller ile ilgili eserler yayımlamaktı. Doğu Afrika yerli dillerinden Luganda dilinde ilk *Küçük İlmihal (Petit cathechisme)* 1881 yılında bölgeye varmalarından iki sene sonra hazırlanıp Cezayir'de basıldı. Ardından bu dilde *Luganda Dili El Kitabı (Manuel de langue Luganda, 1884)*, *Luganda Grameri (Grammaire Luganda, 1885)*, *Luganda Dilinde İlmihal (Cathechisme Luganda, 1888)* isimli kitaplar birbirini takip etmiştir. Yine bu dille başta İncil olmak üzere diğer bazı eserler de tercüme edilip basılmıştır. Tanganyika misyonu ise 1884 yılında Doğu Afrika'da en yaygın konuşulan Svahili dilinde *Küçük İlmihal (Petit Cathechisme)* ve *Svahili Grameri (Grammaire Swahili)* adlı kitaplar ile 1885 yılında *Svahili Küçük Sözlüğü'nü (Vocabulaire Swahili)* basmıştır. Yine aynı dilde *Gramer ve Genel Coğrafya (Grammaire et Geographie Generale)* isimli eserler yayımlamıştır. 1979 yılında Afrika Misyonerleri Cemiyeti Kütüphanesinde bulunan ve bizzat Beyaz Babalar tarafından telif edilip basılan kitaplar hakkında bir çalışma yapılmıştır. Sonuçta etnog- rafia konusunda 800, yerli diller konusunda 200 ve Afrika yerlilerinin gelenekleri, destanları, tarihte baş- larından geçen meşhur olaylar ile doğrudan Beyaz Babaların bu kıtadaki faaliyetlerini ele alan eserler olmak üzere toplam 1.300 kitap tespit edilmiştir (Kavas, 2004, s. 25-26).

Afrika'nın Sömürgeleştirilmesi

Sömürgeciliği dışarıdan bir gücün yabancı hâkimiyetinin dayatılması ve bunun sonucu olarak fethedilen insanların kontrol edilmesi ve sömürülmesi olarak değerlendiren Okon (2017:328) yabancı hâkimiyeti- nin, siyasi aldatma ve propaganda yoluyla uygulanabileceğini belirtmektedir. Ona göre, tebaa halkın siyasi olarak zapt edilmesi ve üzerinde çocukmuş gibi hâkimiyet kurulması dışında, ekonomik sebep- lerde genellikle sömürge işgalinin temel nedenleridir. Afrika tarih yazımında sömürgecilik, Avrupa'nın üstün askeri güç kullanarak kıtanın insan ve doğal kaynaklarını ele geçirip sömürdüğü dönemi temsil etmektedir. Afrika, sömürge yönetimi için müzakere yapmadı. Akli başında herhangi birinin esaret için özgürlüğünü kendi isteğiyle teslim etmesi doğal değildir ve mantıksızdır.

Gerek sömürgecilik gerekse sömürgecilik sonrası dönemlerde, Batı toplumlarının Batı dışı toplumların maddi ve maddi olmayan tüm kaynaklarını kendi toplumlarının kalkınması ve ekonomik refahı için kul- lanmalarını "medeniyet" kavramını kullanarak meşruiyet kazandırmaya çalışmışlardır. Batılı ülkeler Af- rika veya Asya kıtalarındaki ülkeleri sömürgeleştirmek için o bölge/ülkelerdeki var oluş sebeplerini "medeni olmayan" Batı dışı toplumlara "medeniyet götürmek" olarak göstermeye çalışmışlardır.

Tamamen insani nedenlerle, gelişmiş Avrupalı "medeni" devletler, "ilkel" Afrikalıyı medenileştirecekler- dir. "Medenileştirme" kavramı ise bir kişiyi veya toplumu davranış ve tutum değişikliği oluşturmak mak- sadiyle eğitmek ve ileriye götürmek manasına gelmektedir. Bu kelimenin nesnesi olarak genellikle gelişmemiş ve olgunlaşmamış kişi/toplumlar, öznesi olarak ise gelişmiş ve ileri kişi/toplumlar kullanılı- mıştır. Normalde kelime anlamı olarak medenileşme/medenileştirme, yardım etme fiiline ve iyi niyetli bir girişime çağrı yapmaktadır. Ancak, sömürgeci devletlerin Afrika'da yaptıkları ve bıraktıkları kötü izler kelimenin sözlük anlamıyla açıklanmayacağını göstermektedir (Demir, 2011).

İngiliz İmparatorluğu'nun önemli isimlerinden A. J. Balfour, 1910'da, Avam Kamarası'nda yaptığı konu- şmada, bir yandan Doğu toplumları hakkında olumlu ifadeler kullanırken, diğer yandan da "Batılı uluslar, tarihte ortaya çıkar çıkmaz kendilerine özgü erdemleri edinip... kendi kendini yönetme yetilerinin ilk il- kelerini... sergilediler... Genel deyişle 'Doğu'daki Şarklıların tüm tarihine bir göz atın, kendi kendini yö- netmenin izine rastlayamazsınız. Tüm önemli yüzyılları... Zorbalık altında, mutlakiyetçi yönetimler altında geçti" derken çok tanıdık bir yüzle karşımıza çıkıyor. Ezelden beri "üstün" olan bir ırkın mensubu olan bu "seçkin" Batılı, Doğulu kardeşlerine "içten" bir acıma duyuyor ve "bu mutlakiyetçi yönetimin bizim tasarrufumuzda olması hayırlı mıdır? Hayırlıdır, derim ben", diyerek onları "kurtarma"nın çaresini gös- termektedir (Said, 2004, ss. 42-43).

Robinson ve Gallagher *Africa and Viktorians* (Afrika ve Viktoryenler) adlı kitaplarında sömürge işgalinin arkasındaki itici gücün ekonomik nedenler olmadığını ısrarla savunmuşlardır. Ayrıca Afrika'nın İngiliz imalatçılar tüccarlar ve yatırımcıların ilgisini çekecek çok fazla ekonomik ve ticari potansiyele sahip olmadığını da iddia ettiler. Sömürgecilik onlara göre daha ziyade yasa dışı ve uzun süreli çatışmalar yoluyla kendi kendini yok eden parçalı bir kıtayı kurtarmayı amaçlayan hayırsever ve insancıl bir müdahaleydi (Okon, 2017, s. 331). Batılı bilim insanları sömürge yönetimlerini hayırsever ve insanı bir jest olarak meşrulaştırılmaya çalışmaktadırlar.

Portekizli tarihçi Adriona Vasco Rodrigues bu iddiaya tartışılabilir başka bir boyut getirmiştir. Yine de bunu Avrupa ırkının "insani" ve "medenileştirici" misyonunu haklı göstermek için yapmıştır. Rodrigues'e göre sömürgeleştirme yoluyla Afrikalı insanlık statüsüne yükseltildi: "Özellikle de Portekizliler tarafından uygulanan sömürgeleştirme, Siyahiyi insan statüsüne yükseltti; ta ki onu artık kendilerine eşdeğer görene kadar" (Rodrigues 1968'den aktaran Okon, 2017, s. 332).

Afrikalıların gelişip olgunlaşarak tam bir insan statüsüne ulaşmalarına sömürgeciliğin yardımcı olduğu yönünde hatalı bir sonuca varan bu tez tarihi gerçeklere uymadığı gibi çok fazla taraflıdır. Teknolojik üstünlük dışında ahlaki ve irksal üstünlük hissi de veren bu tez, beyaz adamı teorik olarak hiyerarşinin en tepesine yerleştirilirken telafi edilemez şekilde aşağı ve anlamsız görülen siyah adamı en alta yerleştirmektedir. Böylece Afrika'nın işgali ve ardından yaşanan büyük insanlık dramları ve bütün bir kıtanın parçalanması, normal insanlar haline gelmeleri için yıllarca vesayet altında tutulmaları gereken Afrikalıların sözüm ona çıkarına olacak şekilde gerçekleştirilmiştir.

Afrika'nın sömürgeleştirilmesinde misyonerlerin rolü konusunda akademik çevrede tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bazı bilim insanları ve araştırmacılar Afrika'nın sömürülmesi ve kültürel boyunduruk altına sokulmasında bazı misyonerlerin sömürge yetkilileriyle aslında işbirliği yaptığı görüşünü desteklemekte iken, bu tezin karşısında olup eleştiren bilim insanları da bulunmaktadır.

Afrika'nın sömürülmesi ve kültürel boyunduruk altına sokulmasında bazı misyonerlerin sömürge yetkilileriyle işbirliği yaptığı görüşünü destekleyen bilim insanlarından biri de Walter Rodney'dir. Rodney, *How Europe Underdeveloped Africa?* (Avrupa Afrika'yı Nasıl Az Gelişmiş Yaptı?) adlı kitabında misyonerlerin emperyalizmin aktörleri olduğunu iddia etmiştir. "Hristiyan misyonerlerin sömürgeci güçlerin kaşif, tüccar ve askerler kadar parçasıydı... misyonerler, kendilerini öyle görseler de görmeseler de pratik anlamda sömürgeciliğin aktörleriydiler..." (Rodney 1972, s. 277).

Rodney (1972) korkunç bir adaletsizlik zalimlik ve insanlıktan çıkarma karşısında misyonerleri alçak gönüllülük ve teslimiyet vaazında bulunmakla suçlamıştır. İngiliz tüccarlar Afrika'daki müşterilerini istismar ederken, misyonerler barış, bağışlama ve iyi komşuluk vaazlarını vermiştir. Bu da aslında gerçek bir isyanı, kendini korumayı ve kararlılığı engellemiştir. Rodney misyonerlerin, statükonun korunması ve Afrikalılar ile Avrupalılar arasındaki efendi-köle ilişkisinin idame ettirilmesi için çalıştıklarını iddia etmiştir.

Ogbu Kalu'da, bu tartışmaya katkıda bulunarak misyonerlerle tüccarlar arasındaki işbirliğine dair çok fazla delil bulunduğunu kabul etmektedir.

Misyonerlerin, tüccarlar ve sömürge yöneticileriyle Afrika'nın zararına işbirliği yaptığı görüşüne tamamen katılmayan bilim insanlarından biri N.S.S. Iwe'dir. Ona göre; "Günümüzde bazı Afrikalılar misyonerlerin kaşif, tüccar ve askerler kadar sömürgeci güçlerin bir parçası olduklarını savunuyorlar... misyonerlik ile kültürel sömürgecilikte böyle bir işbirliğinin tamamen tesadüfi, gayri resmi ve kasıtsız olduğu kabul edilebilir" (Rodney 1972, s. 230).

Ali Mazrui (1969) ise sömürgeci devletlerin Afrika'yı araştırmalarında üç temel hedefleri olduğunu belirtmektedir. Bu hedeflerden birincisi, bilim insanları ve kaşiflerin yapmış oldukları çalışmalarıdır. İkincisi, sömürgeci yönetimlere Afrika'nın coğrafyası, kültür ve medeniyeti hakkında bilgi desteği sağlamak amacı ile yapılan çalışmalarıdır. Bu çalışmalar daha çok ticari çıkarlar göz önünde tutularak yapılmıştır. Yeni pazar yerleri ve yollar keşfetmek; altın, baharat, kahve gibi değerli ürünleri bulmak ve bunların Avrupa'ya ulaşımını sağlamak amacıyla yapılan çalışmalarıdır. Seyyah ve akademisyenlerden oluşan araştırmacıların yapmış oldukları çalışmalar gerek sömürgeci devletler gerekse de ticari kuruluşlar tarafından desteklenmiştir. Üçüncüsü ise Hristiyanlık inancını yaymak amacı ile yapmış oldukları çalışmalarıdır. Avrupalı devletlerin Afrika'ya gitmelerindeki temel sebeplerden biri olarak bu amaç karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Avrupa devletler kendilerini askeri ve teknolojik bakımından üstün görmekle birlikte,

Asya ve Afrika kıtalarına egemen olmalarını Allah'ın takdiri ve hedefi olduğuna da inanmışlardı. Dolayısıyla bu devletlere düşen görev de sözde geri kalmış ve "dinsiz toplum" olan Afrikalılara yardım etmek ve doğru yola getirmektir.

Ali Mazrui'nin sömürgeci devletlerin Afrika çalışmalarını bu şekilde sınıflandırması eleştiriye çok açık görünmektedir. Çünkü sömürgeci devletlerin ekonomik ve siyasal destek ve yardımları ile gerçekleştirilen çalışmaları bu şekilde tasnif etmek mümkün gözükmemektedir. Bu çalışmalar bu şekilde kolaylıkla tasnif edilecek kadar açık seçik olmadığı gibi daha fazla karmaşık ilişkiler ağı içerisinde gerçekleştirildiği görülmektedir.

Sonuç

Sömürgecilik politikalarının temel güdüsü, "medenî" olmayan geri kalmış Batı dışı toplumları "medenileştirme" bir başka ifade ile modernleştirme çabaları olmuştur. Sömürgeleştirme sürecinde, sömürge yönetimlerinin kurulması ve sürdürülmesinde, Doğu-Batı ikiliği (dikotomisi) ve bu ikilikte Batı'nın her alanda "üstün-ileri", Doğu'nun ise aynı şekilde her alanda "aşağı-geri" olduğunu ifade eden söylemin etkili olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, Batı uzun bir tarihsel sürece yayılmış çabalar sonucunda, gerçekte olmayan bir "Doğu" inşa etmiştir. Sosyolojik anlamda Batı'nın bir "Doğu" sorunu olmuş ve bu sorunu Oryantalizm (Şarkiyatçılık) araştırmışken; Doğu'nun da bir "Batı" sorunu bulunmaktadır. Bu sorunu araştırmak içinde Türkiye'de Garbiyatçılık adında bilim kurulmaya çalışılmıştır.

Sömürgeciliğin Afrika'daki misyonerlik çalışmalarına yardımcı olduğu inkâr edilemez bir gerçeklik olarak görülmektedir. Sömürge yöneticileri misyonerlere çok fazla yardım ve hatta onların güvenliğini sağlamışlardır. Misyonerler sömürge güçlerinden bağımsız olarak Afrika'da çalışmalarını yürütmeleri için ekonomik kaynaklara sahip olmaları tamamen imkânsızdı. Bu nedenle bazı şeyleri yapabilmeleri için sömürge güçleriyle işbirliği yapmaları gerekiyordu.

Misyonerler ve oryantalistlerin yapmış oldukları çalışmalar bilinmeyen kıtalar ve coğrafyaların bilgisini ortaya çıkarmış, önlerini ve yollarını aydınlatmıştır. Afrika'nın sömürgeleştirilmesinde misyonerler ile sömürgeci yönetimler arasında ilişki ve işbirliği olduğunu düşünen bilim insanları ve araştırmacılar olduğu gibi bu görüşü desteklemeyenler de bulunmaktadır.

Afrika'nın sömürgeleştirilme süreci, seyyahlarla başlayan ve onların izinde giden misyonerleri sömürge askerleri takip ederek 30.065.000 m²'lik çok büyük kıta, yüz yıl süren bir zaman diliminde Avrupalı devletler tarafından işgal edilmiştir. Kısa zamanda alınan aşırı tedbirler sonucu, özellikle önemli bir kısmı yeni kurulan sömürge idarelerinin merkezlerinde kendi örf ve adetlerine bağlı yerli toplumları zayıflatmayı başarmışlardır.

KAYNAKÇA

- Ataöv, T. (1977). *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Demir, A. (2011). Sömürge devletlerinin kullandığı sömürgecilik araç ve metotları vaka Analizi: Belçika Krallığı'nın Kongo'daki sömürge dönemi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 7(14), 117-141.
- Gündüz, Ş. (2005). *Küresel Sorunlar ve Din*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Gözenç, S. (1995). *Afrika Ülkeler Coğrafyası-I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Hüseyin, A. (1991). *Batının İslâmla Kavgası*. (M. Karaşahan, Çev.) İstanbul: Pınar Yayınları.
- Kavas, A. (2002). Afrika'da Misyonerleri Cemiyeti Beyaz Babalar (Peres Blancs), *Milel ve Nihal* 1(2), s. 9-39.
- Kavas, A. (2004). Afrika Misyonerlik Faaliyetleri, *Dinler Tarihi Araştırmaları-III* (2000. Yılında Hıristiyanlık Sempozyumu 9-10 Haziran 2001) Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, s.447-452.
- Kavas, A. (2006). Afrika'da Sömürgeciliğin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar Kurulamamasında Osmanlı Devleti'nin Rolü, *Yükselen Afrika ve Türkiye* (1. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi), Ed. Ahmet Kavas ve Hasan Öztürk, İstanbul: Tasam Yayınları, s.103-108.
- Mazrui, Ali A. (1969). European Exploration and Africa's Self-Discovery, *The Journal of Modern African Studies* 7(4), Cambridge: Cambridge University Press.
- Okon, Etim E. (2017). Afrika'da Hristiyan Misyoner ve Sömürge Yönetimi. (E. S. Arıt, Çev.) *Hece Dergisi Afrika Özel Sayısı* 246/247/248.
- Rodney, W. (1972). *How Europe Underdeveloped Africa*, London: L'ouverture.
- Said, E. (2004). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*. (B. Ülner, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Tandoğan, M. (2011). *Osmanlı Devleti'nin Afrika'da Avrupa Sömürgeciliğine Karşı Siyaseti (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyılın Başları)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tümer, G. & Küçük, A. (1993). *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları.